

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XII

ОДЕСА
ОНУ
2018

УДК 94(100)“-04/17”(08)

C773

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 24 січня 2018 р.

Рецензенти:

- І. В. Бруйко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Дзиговський – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Луговий – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
С. А. Булатович – к.і.н., доцент;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссев – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи
(Кишинів, Молдова);
О. В. Смигдина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
C773 Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. –
632 с.

ISBN 978-617-689-251-9

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XII читань пам'яті професора П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12-13 березня 2018 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-251-9

© Колектив авторів, 2018
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2018

- ⁸ Paszkiewicz B. Grosz ruski // *Грошовий обіг і банківська справа в Україні: минуле та сучасність*. Львів, 2005. С. 92; Suchodolski S. *Rugia czy Russia. O legendach i chronologii półgroszków ruskich Kazimierza Wielkiego* // *Грошовий обіг і банківська справа в Україні: минуле та сучасність*. Львів, 2005. С. 86.
- ⁹ Крижанівський А. Львівський монетний двір у XIV-XV ст. Львів, 2007. С. 68.
- ¹⁰ Крижанівський А. Загадки мідних денаріїв Львівського монетного двору XIV ст. // *Львівські Нумізматичні Записки*. Львів, 2009-2010. № 6-7. С. 12.
- ¹¹ Крижанівський А., Шуст Р. До генези іконографії і метрологічних показників подільської монети XIV ст. // *Нумізматика. Фалеристика*. № 2. Київ, 2005.
- ¹² Paszkiewicz B. Groszruski // *Грошовий обіг і банківська справа в Україні: минуле та сучасність*. Львів, 2005. С. 96.
- ¹³ Автор висловлює подяку відомим польським нумізматам Станіславу Суходольському і Борису Пашкевичу за люб'язно надану інформацію про монети Земовита III.
- ¹⁴ Kiersnowski R. *Wstęp do numizmatyki Polskiej wieków średnich*. Warszawa, 1964. S. 126; Kiersnowski R. *Pradzieje grosza*. Warszawa, 1975. S. 289-291.
- ¹⁵ Орлик В. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии в составе денежных кладов, найденных на территории Украины // *Наукові записки з Української історії*. Вип. 33. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 39.

В. В. Левченко (Одесса)

**МИФЫ И РЕАЛИИ БИОГРАФИИ
ПРОФЕССОРА А. Г. ГОТАЛОВА-ГОТЛИБА (1866–1960)**

Историк, изучающий прошлое,
может приблизиться к объективности,
только если он приближается к пониманию прошлого.
*Эдвард Карп*¹

В исторической науке всегда уделялось большое значение и должное внимание описанию роли исторических личностей в истории. Как показывает многовековая практика, биографистика была и остается наиболее активно развивающимся в тематическом отношении жанром. В последнее десятилетие поток биографических исследований привносит в историографию новые сочинения и имена новых авторов. В этом контексте заслуживает внимания определенный пласт литературы, посвященной профессору Артемию Григорьевичу Готалову-Готлибу, с биографией которого связаны многочисленные историографические мифы.

Персона А. Г. Готалова-Готлиба в качестве субъекта данной статьи для публикации в сборнике, который планируется издать к XII чтением памяти профессора Петра Осиповича Карышковского, выбрана не случайно. Именно А. Г. Готалов-Готлиб, согласно официальной советской историографии, долгое время считался научным наставником П. О. Карышковского². В последние годы эта версия была подвергнута сомнению и, соответственно введенным в научный оборот новым историческим источникам, установлено, что формирование научных интересов П. О. Карышковского осуществлялось в первую очередь под влиянием профессоров Б. В. Варнеке и В. И. Селинова³. Имена этих ученых на протяжении длительного времени были незаслуженно позабыты и игнорировались исследователями советской исторической науки вследствие проведения в отношении их в 1945 г. репрессивных действий за сотрудничество с немецко-румынскими оккупантами.

На сегодня в научной литературе представлен значительный пласт нарратива, посвященного персоне А. Г. Готалова-Готлиба. Публикации различны по характеру и жанру: информационные⁴, некрологи и статьи к памятным датам⁵, воспоминания⁶, исследовательские статьи⁷. Среди более двух десятков этих работ только две⁸ вводят в научный оборот значительный корпус исторических источников.

Автор одной из них П. А. Майборода привлек для написания своей работы широкий круг архивных материалов, однако многие документы остались вне сферы его внимания. В свою очередь, мы позволим себе репрезентовать некоторые из выявленных нами исторических источников, хранящиеся в архивах Одессы, Киева и Москвы. Включаемые в научный оборот материалы существенно помогают реконструировать биографию, ликвидировать имеющиеся в ней неточности и мифы, а также привнести новые штрихи в просопографический портрет А. Г. Готалова-Готлиба.

Первыми и одними из самых распространенных ошибок биографов А. Г. Готалова-Готлиба в историографии являются неточные указания даты и места его рождения. Среди указываемых в научной литературе дат рождения – 3 (15)⁹ и 5¹⁰ января, ни одна из них не является правильной. На самом деле он родился 2 (14) января 1866 г.¹¹ Местом его рождения не является ни Псков¹², ни один из населенных пунктов Подольской губернии¹³. Согласно записи в «Аттестате зрелости», выданном А. Г. Готалову-Готлибу (см. фото 1) Кишиневской 1-й гимназией 12 июня 1886 г. (см. фото 2), он родился в селе Яблона (Яблоана) Ясского уезда (с 6 марта 1887 г. Белецкий уезд)

Бессарабской губернии¹⁴ (ныне село входит в состав Глодянского района Республики Молдова).

На сегодня документально неподтвержденным остается бытующий, преимущественно в публицистической литературе, факт принадлежности А. Г. Готалова-Готлиба к иудейскому этносу и вероисповеданию, последнее из которых он поменял на лютеранство перед поступлением в университет в 1886 г.¹⁵ Еще ни один автор, обращающийся к его биографии, не предоставил документального подтверждения данных утверждений. В нашем распоряжении имеются документы, которые опровергают факт его перехода в лютеранство в 1886 г. Во-первых, в копии свидетельства о крещении от 22 января 1886 г. указано, что 2 января 1883 г. был окрещен Артур Готлиб, «...законнорожденный сын австрийско-подданного, техника земледелия Генриха Готлиба и его законной жены Эрнестины Валерии Эммы, урожденной Бергман, оба лютеранского вероисповедания»¹⁶. Во-вторых, в «Удостоверении»¹⁷, выданном 14 августа 1886 г. пастором Р. Фальтином¹⁸, кишиневским дивизионным проповедником Санкт-Петербургской евангелическо-лютеранской консистории, указано, что 26 мая 1883 г. Артур Готлиб прошел обряд конфирмации. Проведение данной процедуры представляет собой принятие человеком решения о сознательном исповедании веры, т. е. предполагается, что крещение он принимает в младенчестве, а проведение конфирмации в юношеском или молодом возрасте свидетельствует о его сознательном становлении частью церкви. Как видим, факт принятия А. Г. Готаловым-Готлибом лютеранства в 1886 г. является ошибкой. Окончательный ответ в вопросе принадлежности или нет А. Г. Готалова-Готлиба к иудейскому этносу и вероисповеданию может дать запись в метрической книге.

Авторство одного из распространенных мифов биографии А. Г. Готалова-Готлиба принадлежит самому ученому. В одной из первых автобиографий советского периода, написанной 8 декабря 1923 г., он указал, что «в 1887 г. за участие в студенч[еских] волнениях был исключен из университета...»¹⁹, а один из современных биографистов безосновательно указывает и об аресте²⁰. Действительно, в 1887 г. студенческое движение достигло наибольшей силы в сравнении с предыдущими годами, что было связано с обострением общей политической обстановки в Российской империи. Не стал исключением и Новороссийский университет, в котором в ноябре-декабре 1887 г. прошли студенческие выступления. Допустим, что участие в этом движении принимал и А. Г. Готалов-Готлиб, но вот факт его исключения из университета и, тем более, ареста по этой

причине принять не можем. Согласно «Свидетельству», выданному Новороссийским университетом 7 декабря 1887 г. студенту 2 семестра (при наличии прилежной учебы должен был быть студентом 3 семестра) историко-филологического факультета Артуру Генриховичу Готлибу, в августе 1886 г. он был принят в число студентов и в течение 1886/87 и первой половины 1887/88 учебных годов слушал лекции, а с 7 декабря 1887 г. из ведомства университета уволен «согласно прошению»²¹. Соответственно практике тех лет, студенты, которые были уличены в политической неблагонадежности, как правило (при отсутствии высокого покровителя), подвергались исключению административным распоряжением руководства вуза из контингента студентов и не принимались в другие вузы ведомства МНП. Как видим, подобная участь миновала А. Г. Готалова-Готлиба. Следовательно, либо у него были высокие покровители, которые способствовали «смягчению» его наказания за участие в студенческих сходках путем временного отчисления из состава студентов «согласно прошению», либо он участвовал в студенческом движении, а выбыл из контингента студентов «согласно прошению» по личным обстоятельствам. С началом 1888/89 учебного года А. Г. Готалов-Готлиб продолжил обучение в Новороссийском университете. Быстрыми темпами он ликвидировал академическую разницу в учебном плане и весной 1890 г. уже числился студентом 7 семестра. Но из-за невнесения платы за слушание лекций 13 марта 1890 г. определением Правления университета он был уволен из его ведомства²². Обучение на 7 и 8 семестрах А. Г. Готалов-Готлиб продолжил в 1891/92 учебном году, по завершению которого 24 июня 1892 г. получил диплом I степени²³.

Многие авторы информационных сообщений, посвященных А. Г. Готалову-Готлибу, описывая период 1931–1940 гг. в жизни ученого, указывают его работу в разных учреждениях и заведениях Киева, Харькова и Москвы²⁴. Соответственно имеющимся на сегодня в нашем распоряжении документальным материалам, можем констатировать, что в феврале 1931 г., будучи профессором Одесского института профессионального образования, А. Г. Готалов-Готлиб был зачислен действительным членом Украинского научно-исследовательского института педагогики²⁵. Какой период времени он пребывал в этом статусе, на сегодня мы точно сказать не можем, но позволим предположить, что разрыв с Институтом у него произошел в 1934 г., когда, вследствие установления советской властью контроля над всеми структурами образования и науки и проведения борьбы с разного рода проявлениями «буржуазного национализма» и

«контрреволюционной деятельности», он «покаялся в своих грехах» перед партией и выступил с критикой в адрес этого научного учреждения: «Які були мої стосунки до тої групи педагогів, що, очолюючи У[країнський] Н[ауково] Д[ослідний] І[нститут] П[едагогіки], видавала себе за окрему «українську школу»? Я завжди стояв в опозиції до цієї групи. Ще на педагогічному з'їзді 1924 р. у Харкові я, як видно з протоколів /надрукованих в «Шляху освіти»/ гостро критикував генеральну лінію цієї групи: педоцентризм, дидактичну анархію замість систематизованих знань, рефлексологічний фетишизм тощо. На дискусіях в січні-квітні 1931 р., в Харкові і в Одесі, проти моїх праць було висунуто чимало справедливих, критичних зауважень, але слід сказати, що частина моїх критиків самі хворіли тоді «шкульгінізмом», а я з ним боровся. З травня 1931 р., Н[ародний] К[омісаріат] О[світи] звільнив мене, з мого власного бажання /Наказ НКО від 16/VII 1931 № 4.16.02/ з посади професора педагогіки та дидактики, і я маю можливість цілком віддатися науковій роботі і між іншим готувати низку крупних синтетичних праць. Сподіваюсь, що мені удалося побудувати праці останніх 3 років на науці Маркса – Леніна – Сталіна»²⁶.

«Самокритика» А. Г. Готалова-Готлиба существенно помогает реконструировать некоторые фрагменты его биографии, ликвидировать имеющиеся в ней неточности и добавит новые штрихи к просопографическому портрету профессора. Начиная с 1935 г. в большинстве документов он указывал, что является академическим пенсионером. Так он указал 26 сентября 1935 г.²⁷ и 11 июля 1937 г.²⁸ в «Личной карточке учета научных работников» Комиссии содействия ученым при СНК СССР. Следовательно, на протяжении 1930-х гг. ни в каких вузах и научных учреждениях Киева, Одессы и Москвы он не работал. Пересидев период политических репрессий 1930-х гг. на академической пенсии, в 1940 г. он вернулся к педагогической деятельности.

Реконструкция биографии и выявление новых штрихов к просопографическому портрету профессора А. Г. Готалова-Готлиба заслуживают продолжения комплексного исследования.

¹ Carr E. H. *What Is History?* L.; Macmillan, 1961. P. 123.

² См.: Виноградов Ю. Г. Петр Осипович Карышковский (1921–1988) // ВДИ. 1988. № 3. С. 209; Радзиховская Е. А., Избаш Т. А., Березин С. Е. Антикведение и медиэвистика в Новороссийском – Одесском университете // ДП: VI чтения памяти профессора Петра Осиповича Карышковского. Одесса, 2005. С. 145 и др.

³ См.: Левченко В. В. К биографии Петра Осиповича Карышковского-Икара: начало научного пути // Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах. Вип. 12. Одеса, 2011. С. 303-312; Его же. В начале пути: формирование научных интересов Петра Осиповича Карышковского // ДП. Вип. X. 2013. С. 380-387.

⁴ Немченко І. В. Готалов-Готліб Артемії Григорович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біогр. сл. В 4-х т. Одеса, 2000. Т. 2. С. 291-293; Бачинська О. А. Готалов-Готліб Артемії Григорович // Енциклопедія сучасної України. Т. 6: Го–Гю. К., 2006. С. 332; Гребцова І. С., Гребцов В. М. Готалов-Готліб Артемії Григорович // Одеські історики. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок ХІХ – середина ХХ ст.). Одеса, 2009. С. 104-107; Левченко В. В. Істориографічна находка: отзыв профессора А. Г. Готалова-Готлиба о докторской диссертации профессора В. И. Селинова // Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах. Вип. 21. Одеса, 2016. С. 168-190 и др.

⁵ Недзвідська А. Пам'яті найстарішого. А. Г. Готалов-Готліб // За наукові кадри. 1960. 14 вересня; А. Г. Готалов-Готліб (некролог) // Записки Одесского археологического общества. Т. 1 (34). 1960. С. 375-376; Карышковский П. О. Артемії Григорьевич Готалов-Готліб [некролог] // ВВ. Т. ХХІ (XLVI). 1962. С. 275-276; Гольдін Ф. Цінна спадщина: До 100-річчя А. Г. Готалова-Готліба // За наукові кадри. 1966. 12 січня; Чухрій П. Дослідник, історик, педагог. А. Г. Готалов-Готліб – доктор педагогічних наук // Чорноморська комуна. 1966. 15 січня; Гольдін Ф. Учений педагог А. Г. Готалов-Готліб // Знамя коммунизма. 1966. 18 января; Великодна Г. В. Складний життєвий шлях Артемія Григоровича Готалова-Готліба: до 150-річчя з дня народження // Вісник ОНУ. Сер.: бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2016. Т. 21, вип. 1. С. 30-49 и др.

⁶ Боровой С. А. Г. Готалов-Готліб // Боровой С. Воспоминания. Москва-Иерусалим, 1993. С. 345-355; Бириштейн А. Суета сует? // Мигдаль Times. 1997. № 96-97.

⁷ Дмитриев А. Н. Необычная история одесского профессора: А. Г. Готалов-Готліб (1866–1960) между политикой и педагогикой. // Південь України у вітчизняній історії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 22-23 листопада 2012 р. Одеса, 2012. С. 59-64.; Майборода П. А. А. Г. Готалов-Готліб на вершині адміністративної кар'єри: життя та діяльність одеського вченого в 1944–1952 рр. // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica. Київ, 2016. Вип. 14. С. 116-141; Левченко В. В. Матеріали личного архива А. Г. Готалова-Готлиба как исторический источник // Південь України:

етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. Вип. 6. Херсон, 2017. С. 190-197 і др.

⁸ Майборода П. А. Указ. соч.; Левченко В. В. Матеріали личного архива...

⁹ Бачинська О. А. Указ. соч.; Великодна Г. В. Указ. соч. С. 30 і др.

¹⁰ Немченко І. В. Указ. соч. С. 291; Гребцова І. С., Гребцов В. М. Указ. соч. С. 104 і др.

¹¹ ГАОО. Ф. 45. Оп. 1. Д. 280. Л. 2 об., 23 об., 26 об., 28, 30, 31а; Ф. Р-1593. Оп. 1. Д. 114. Л. 71 об.; Ф. Р-1647. Оп. 1. Д. 64. Л. 1.

¹² Карышковский П. О. Указ. соч. С. 275; Немченко І. В. Указ. соч. С. 291; Гребцова І. С., Гребцов В. М. Указ. соч. С. 104; Великодна Г. В. Указ. соч. С. 30 і др.

¹³ Бачинська О. А. Указ. соч.; Майборода П. А. Указ. соч. С. 121; Великодна Г. В. Указ. соч. С. 30 і др.

¹⁴ ГАОО. Ф. 45. Оп. 1. Д. 280. Л. 31а.

¹⁵ Боровой С. Указ. соч. С. 345; Бирштейн А. Указ. соч.; Великодна Г. В. Указ. соч. С. 31 і др.

¹⁶ ГАОО. Ф. 45. Оп. 1. Д. 280. Л. 26 об.

¹⁷ ГАОО. Ф. 45. Оп. 1. Д. 280. Л. 29.

¹⁸ Пастор Рудольф Фальтин (1830–1918) – полное имя Эрнст Карл Рудольф Фальтин, родился в Риге, в 1852–1855 гг. изучал богословие в Дерптском (Тартуском) университете. См.: Маслов К. С. В свете незримого: жизнь и судьба А. А. Крогиуса. Таллинн, 2014. С. 28.

¹⁹ ГАОО. Ф. Р-1593. Оп. 1. Д. 114. Л. 4–5 об.

²⁰ Великодна Г. В. Указ. соч. С. 31.

²¹ ГАОО. Ф. 45. Оп. 1. Д. 280. Л. 28.

²² ГАОО. Ф. 45. Оп. 1. Д. 280. Л. 30.

²³ ГАОО. Ф. 45. Оп. 1. Д. 280. Л. 2 об.

²⁴ Немченко І. В. Указ. соч. С. 292; Бачинська О. А. Указ. соч.; Гребцова І. С., Гребцов В. М. Указ. соч. С. 106; Великодна Г. В. Указ. соч. С. 34 і др.

²⁵ ГАОО. Ф. Р-1647. Оп. 1. Д. 64. Л. 10.

²⁶ ЦГАВОВ України. Ф. 331. Оп. 2. Д. 184. Л. 10–12.

²⁷ Центральный государственный архив высших органов власти и управления Украины (ЦГАВОВ Украины). Ф. 331. Оп. 2. Д. 184. Л. 18.

²⁸ Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р4737. Оп. 2. Д. 1004. Л. 13.

<i>Немченко І. В.</i> До 55-ліття кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.....	5
<i>Избаиш-Гоцкан Т. А.</i> Антиковедение на кафедре истории древнего мира и средних веков.....	16
<i>Чепіженко В. В.</i> Розвиток медієвістики на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ (до 2000 р. – ОДУ) імені І. І. Мечникова.....	23
<i>Агульников С. М.</i> Планировка и топография могильников белозерской культуры в Нижнем Подунавье.....	39
<i>Алексеев В. П., Лобода П. Г.</i> Редкие и неизданные варианты монет античных городов Северного Причерноморья.....	44
<i>Андрух С. И., Тоцев Г. Н.</i> Сорокина Балка – новый памятник археологии в Нижнем Поднепровье.....	50
<i>Боднарюк Б. М.</i> Західноєвропейський премілленаризм XVII ст.: відродження апокаліптичних настроїв та віри у земне царство Христа на тлі Тридцятирічної війни й англійської пуританської революції.....	52
<i>Бойко-Гагарин А. С., Корпусова И. В., Янов Д. М.</i> Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810-1811 гг.....	57
<i>Бондаренко Д. В., Смирнов О. І.</i> Археологічні дослідження зольника № 2 Вікторівського святилища в 2017 р.....	70
<i>Буйських С. Б.</i> Хора Ольвії – історико-археологічний релікт давньогрецької колонізаційної епохи у Нижньому Побужжі.....	78
<i>Булатович С. А.</i> Из истории изучения античного Никония.....	82
<i>Бурдо Н. Б.</i> Антропоморфна пластика усатівської культури.....	87
<i>Бьяджи П.</i> Малоизвестные материалы к хронологии грота Буран-Кая III (Украина).....	97
<i>Вар`ян О. О.</i> Ставлення до дитинства в Афіньському полісі архаїчного та класичного періодів.....	102
<i>Вертієнко Г. В.</i> До питання про метал в Авесті.....	108

<i>Відейко М. Ю.</i> Сакральні будівлі Центральної та Південно-Східної Європи у V тис. до н.е.....	117
<i>Вус О. В.</i> Кастеллум Сиваг-Кермен – погранична крепость Византиї в Юго-Западной Таврике.....	123
<i>Главенчук А. В.</i> Новые данные о пигментных охрах из раскопок Анетовки 2.....	131
<i>Горбаненко С. А.</i> Перші цілеспрямовані палеоетноботанічні розшуки на Більському городищі.....	138
<i>Грабовская О. В.</i> Історичні обставини початку використання цегли у Вінниці.....	146
<i>Гребцова И. С.</i> Сюжеты античной истории и мифологии в творчестве европейских художников XVIII – первой половины XIX ст.....	153
<i>Гулюк Є.</i> Зміни статусу історії та структури історичного знання в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст.....	160
<i>Гуменний В. Л.</i> Військові гарнізони на території Близького Сходу і парфянські кампанії Риму у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами).....	166
<i>Дёмин О. Б.</i> Собрание наследства: медиевистика в современной Украине (1992–2016 гг.).....	171
<i>Демченко О. В.</i> Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів.....	178
<i>Дергачева Л. В.</i> Клад средневековых молдавских монет XIV века, найденный на территории республики Молдова.....	185
<i>Димидюк Д. А.</i> Фортифікації та облогова техніка Багратидської Вірменії кінця IX – середини XI ст. (на основі писемних джерел).....	191
<i>Добролюбский А. О.</i> Остатки и следы Джинестры на одесских берегах.....	199
<i>Домановська М. Є.</i> Філологічний вектор розвитку візантиністики у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.).....	208

<i>Домановский А. Н.</i> К вопросу о нарушителе арабо-византийского договора 689 г.....	214
<i>Diaconu V., Gafincu A.</i> Multidisciplinary research dedicated to the Late Bronze age from the space between the Carpathians and Prut (Romania).....	220
<i>Дятлов В. О.</i> Герцогиня Здена Саксонська та її син Георг. Виховання християнського князя.....	227
<i>Заплетнюк О. А.</i> Роль фараона Ехнатона у культурі Атона за текстами прикордонних стел «раннього проголошення».....	234
<i>Зелинский А. Л.</i> К вопросу о назначении так называемых перстней «птолемеевского типа».....	241
<i>Иванова С. В.</i> Обмен и торговля в древних обществах.....	247
<i>Івченко О. С.</i> Джон Спелмен та Філіп Хантон: два погляди на королівську владу.....	254
<i>Kamadadze K.</i> Porcelain from Gonio fort.....	261
Клюшинцев В. Н. <i>Гребенников В. Б.</i> К вопросу о развитии металлургии и металлообработки в эпоху бронзы в Нижнем Побужье.....	269
<i>Ковальський Л. С., Голдаєв С. Г.</i> Заповнюючи прогалини на карті енеоліту степової Одещини: пізньюотрипільська випадкова знахідка з долини ріки Кучурган.....	276
<i>Ковбасюк С.</i> «Коли запитають вас ваші сини...»: іконографічні новачі у «Песаху» Хейбрехта Бейкелара 1563 р. та реформаційний дискурс.....	283
<i>Колесниченко А. Н.</i> Стекланные сосуды закрытых форм VI-I вв. до н.э. в сакральных контекстах Средиземноморья и Северного Понта.....	291
<i>Красножон А. В.</i> Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее.....	298
<i>Крижанівський А. Л.</i> Метрологічні показники монет львівського монетного двору XIV-XV ст.....	304
<i>Левченко В. В.</i> Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960).....	312

<i>Лиман С. И.</i> Французская средневековая история и историография в творчестве профессора Харьковского университета М. Н. Петрова (1826-1887).....	320
<i>Лобанова М. А., Нестеренко О. В.</i> Нова пам'ятка катакомбної культури в Одеській області.....	327
<i>Луговий О.М.</i> Візантійські послы у Снятині 1415 року.....	332
<i>Мельников О.Н.</i> Серебряный статер Гигиэнонта в монетном деле и в нумизматике Боспора.....	339
<i>Mielczarek M.</i> From the history of archaeology in Odessa. Józef Czaki (1857-1936), a forgotten collector of antiquities.....	349
<i>Моусеенко Н. С.</i> Сребреники Святополка: итоги тысячелетия.....	353
<i>Мызгин К. В., Филатов Д. А.</i> Находки ауреусов зурпаторов III века на территории Украины.....	354
<i>Николаев Н. И.</i> Кто был советником царя Скилура в Неаполе Скифском?.....	368
<i>Одрін О. В.</i> Північнопонтійська торгівля зерном: друге життя давніх концепцій.....	375
<i>Отрешко В. М.</i> О тенденциях развития археологии.....	381
<i>Охотников С. Б.</i> Сотрудничество ученых Одессы и Польши в изучении археологии и древней истории Северного Причерноморья.....	384
<i>Охріменко О. С.</i> Уривок невменної нотації з оправи рукопису «Miscellae quodlibeticae pro IWM».....	392
<i>Папанова В. А., Зиновьева Т. А.</i> Склеп с росписью на некрополе Ольвии: проблема фиксации и интерпретации памятника.....	396
<i>Пересунчак О. С.</i> Нові пам'ятки археології в басейні р. Могилянка.....	408
<i>Пилипчук Я. В.</i> История Золотой Орды в хронике Ульриха Рихенталя.....	413
<i>Пиструил И. В.</i> Изделия с резцовым сколом на эппалеолитических памятниках Северо-Западного Причерноморья (некоторые предварительные выводы).....	416
<i>Плешивенко А. Г.</i> Забытые раритеты.....	422

<i>Подрез Ю. В.</i> Дипломатична діяльність уряду П. Орлика щодо Франції та Османської імперії в 1710 році.....	430
<i>Полищук Л. Ю., Кіосак Д. В.</i> Нові матеріали до історії археологічного вивчення Південного Побужжя.....	436
<i>Попова Т. Н.</i> В. Э. Крусман: епоха и наука под скальпелем историка.....	446
<i>Попович С., Чобану И.</i> Раскопки кургана № 8, у с. Александру Иоан Куза (Кагульский р-н, республика Молдова).....	453
<i>Прохорова А. Ю.</i> Французька політика Англії під час північного повстання 1569 р.....	457
<i>Руссев Н. Д.</i> Белгородский мученик Иоанн Новый и религиозная жизнь Молдавии начала XV в.....	463
<i>Рябцева С. С.</i> О некоторых специфических чертах головных уборов населения балканского региона в X–XIV вв.....	470
<i>Савельева Е. С.</i> Терракотовая статуэтка римского воина из Картала...481	
<i>Самойлова Т. Л.</i> Контакты Родоса и Тиры в эллинистическое время по данным керамической эпитафии.....	485
<i>Секерська О. П.</i> Тваринництво та полювання в господарстві населення античного часу межиріччя Дунаю та Південного Бугу.....	487
<i>Сминтина О. В.</i> Екологічна історія дописемної доби: актуальні питання сучасних досліджень.....	494
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М., Снитко О. В.</i> Про історію однієї лапідарної пам'ятки, знайденої біля Ольвії.....	500
<i>Снитко И. А.</i> Проблемы архитектурной идентификации фрагментарно исследованных архитектурно-археологических памятников.....	505
<i>Сурду В. В.</i> Особенности погребальных сооружений ямной культуры Карпато-Поднестровья.....	512
<i>Тарасенко Н. А.</i> Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине.....	517
<i>Тоцький П. М.</i> Становий статус церкви в королівській Франції напередодні Революції.....	524
<i>Тоцев А. Г.</i> Крымско-русские торговые отношения в XV в.....	531

<i>Туровский Е. Я.</i> Государственное устройство античного Херсонеса.....	534
<i>Федченко С. Е.</i> Функції та місце сексуальності у римському зображальному мистецтві.....	539
<i>Фомин М. В.</i> Трансформация обряда крещения и ее отражение в архитектуре Херсонеса-Херсона.....	547
<i>Khalvashi M., Aslanishvili L., Kakhidze E.</i> Garrisons on the edge of Imperium Romanum.....	553
<i>Харламова А. О.</i> Результати картографування середньовічних кам'яних статуй в басейні середньої течії Сіверського Дінця.....	558
<i>Хахеу В.</i> К вопросу о погребальном обряде позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона (конец VII–V вв. до Р.Х.).....	566
<i>Циватый В. Г.</i> Внешнеполитическая и дипломатическая институционализация Европы раннего нового времени глазами современника: Франческо Гвиччардини о концептах «война» и «мир» в исторической памяти.....	573
<i>Чекунина Н. В.</i> К истории формирования коллекции древнерусских монет одесского археологического музея НАН Украины.....	580
<i>Черниенко Ю. А.</i> К вопросу об информативности предметов металлопроизводства для анализа проблем генезиса сабатиновской культуры.....	585
<i>Черных И. Д.</i> Цивилизации «осевого времени» в научном наследии Ш. Эйзенштадта.....	592
<i>Шевцов С. П.</i> Структурные средства изображения Перикла у Фукидида.....	596
<i>Шевченко О. Б.</i> Сарматські «амазонки»: чинники, що спонукали появу історіографічного міфу, та реальність сьогодення.....	603
<i>Янко А. Л.</i> Расенна чи Ратуменна?: Дещо про епоніма і самоназву етрусків.....	609
<i>Ярош О. А.</i> Витоки і розвиток британського орієнталізму у першій половині XVII ст.....	615
Перелік скорочень.....	622